

PSIHOLOĢIJAS STUDENTU PERSONĪBAS IEZĪMES UN PROFESIJAS IZVĒLI NOTEICOŠIE FAKTORI

Psychology Students Personality Traits and Motivation to Choose Studies

Anda Upmane

Latvijas Universitāte, Latvija

Anda Gaitniece - Putāne

Latvijas Universitāte, Latvija

Agita Šmitiņa

Latvijas Universitāte, Vidzemes augstskola, Latvija

Abstract. *The sample consisted of 83 first course academic and professional psychology program students aged 18-43 years. Research instruments: 1) Demographic survey; 2) BFI (Big Five Inventory, Benet – Martinez & John, 1998), adapted version in Latvian (Austers, 2007); 3) The assessment of psychology studies motivation.*

Key findings: The most important motivating factors for psychology studies in this sample are interest in psychology and the desire to help. Personality traits are related to the choice of profession motives: Agreeableness and Conscientiousness are positively correlated with the desire to help, Extroversion with a sense of capability for the profession, Neuroticism - with a uncertainty about the right profession choice.

Keywords: *psychology studies motivation, professional identity, personality traits.*

Ievads

Introduction

Latvijā pēdējos gados strauji ir attīstījušies daudzi psiholoģijas un psihoterapijas virzieni, psihologi strādā izglītības iestādēs, slimnīcās, privātpraksēs, organizācijās un citur. Lai arī psiholoģijas joma nav no labāk apmaksātajām nozarēm, tomēr par psihologa profesijas iegūšanu ir vērojama noturīga interese. Lai kļūtu par psihologu ir jāiegulda liels darbs - šobrīd ir jāstudē 3 gadi bakalaura programmā vai 4 gadi profesionālā bakalaura programmā un tālāk attiecīgi 2 vai 3 gadi maģistrantūras programmā. Kopumā Latvijā psihologa profesiju var iegūt vismaz 5 augstskolās, 10 dažāda līmeņa studiju programmās.

Lai arī šī interese ir stabila, tomēr ir salīdzinoši ļoti maz pētījumu par psiholoģijas studiju izvēles motivatoriem (Apat et al., 2011). Novērojumi rāda, ka daļa studentu studijas šajā jomā uzsāk, bet šajā profesijā vēlāk nestrādā. Tāpēc ir svarīgi izprast studiju izvēles motivāciju, ko var ietekmēt ļoti dažādi

faktori - gan ārēji ekonomiski apstākļi (cik profesija ir pieprasīta mūsdienu darba tirgū, kādu iespējamo atalgojumu šajā jomā varētu pelnīt), gan profesijas prestižs un statuss sabiedrībā, gan arī tas, cik labi jaunieši izprot sevi, apzinās savas spējas, talantus un ir izkopus interesi par kādu noteiktu profesionālu jomu. Pētījumi rāda, ka studenti, kuru studiju motivācija, uzsākot studijas, ir zemāka, biežāk apsver iespēju studijas pamest, un, jo vairāk ārēju motīvu vadīta ir studiju izvēle, jo vājāka ir profesionālās identitātes izjūta (Smitina, 2010). Būtisks faktors, lai veiksmīgi darbotos izvēlētajā profesionālajā jomā un nostiprinātu profesionālās identitātes izjūtu, ir arī indivīda personības atbilstība konkrētās profesijas kritērijiem, taču joprojām ir maz šādu pētījumu saistībā tieši ar psiholoģiju studējošajiem.

Pētījuma mērķis: Noteikt psiholoģijas studentu studiju izvēles motīvus un izpētīt, kā tie ir saistīti ar psiholoģijas studentu personības iezīmēm.

Pētījuma jautājumi: Kādi ir psiholoģijas studentu studiju izvēles motīvi? Kā psiholoģijas studentu personības iezīmes ir saistītas ar studiju izvēli nosakošajiem faktoriem?

Studiju izvēles motivācija un tās saistība ar profesionālo identitāti *Study Choice Motivation and Professional Identity*

Tālākās profesijas izvēle, kas visbiežāk saistīta arī ar tālākās izglītības izvēli, ir jauniešu aktuālākais jautājums pēc vidējās izglītības pabeigšanas. Karjeras un profesionālās attīstības teorijās studiju uzsākšanas vecums tiek minēts kā laiks, kad indivīds uzsāk profesijas izvēli, neatkarīgu lēmumu pieņemšanu, sāk apzināties savu profesionālo identitāti un spēj noteikt savus profesionālos mērķus. Jaunībā tiek attīstītas personības profesionālās intereses, pieņemti galvenie karjeras lēmumi attiecībā uz nākotnes profesiju (Šmitiņa, 2011). Karjeras pētnieki izglītības izvēles procesu saista ar profesionālo pašnoteikšanos, kas ietver pilnvērtīgu jaunieša psihisko un personības attīstību, motivācijas sfēras veidošanos, attīstītas intereses, noslieces un spējas, kā arī augstu pašcieņas līmeni, un uzsver, ka jauniešiem šajā vecumā būtu jāvar adekvāti izvēlēties nākotnes profesiju, kā arī to studiju virzienu, kas būtu visatbilstošākais viņu spējām, prasmēm, interesēm un nākotnes nodomiem (Holland, 1980; Klimov, 1988).

Motivācija dažādi tiek skaidrota dažādās psiholoģijas un izglītības teorijās, bet tradicionāli tā tiek skaidrota kā iekšējs stāvoklis, kas izraisa tiešu un mērķtiecīgu indivīda uzvedību. Deci un Rajana (Deci & Ryan, 2000) pašnoteikšanās teorijā attiecībā uz studijām un darbu tika uzsvērti iekšējās (angl. val. *intrinsic*) un ārējās (angl. val. *extrinsic*) motivācijas veidi. Iekšējās motivācijas gadījumā uzvedību nosaka personas interese par noteikto darbību un iekšēja vēlme sasniegt izvirzītos mērķus. Tā ļauj studentam daudz vairāk

iesaistīties, kā arī balstīt savu mācību procesu uz iekšēju interesi, zinātkāri un vēlmi apgūt jauno un iegūt jaunu informāciju (Schapiro & Livingston, 2000). Savukārt, ārēji motivēta uzvedība tiek virzīta, lai apmierinātu ārējas prasības, tā balstās uz ārējiem pamudinājumiem, konkrētu atalgojumu, uzslavu vai atzinību un var atspoguļot arī identificēšanos ar ārējiem mērķiem (Deci & Ryan, 2000).

Pētījumi rāda, ka studentus izvēlēties psiholoģijas studiju programmas motivē iekšējo un ārējo motivatoru kombinācija - iespēja uzkrāt zināšanas sev interesējošā jomā, iespēja izziņāt cilvēku uzvedību, personīgā izaugsme, vēlme palīdzēt citiem, tas, ka rodas jaunas karjeras iespējas psiholoģijā (Apat et al., 2011). Tādējādi var teikt, ka primārā motivācija ir pašattīstība un vēlme palīdzēt citiem, kā arī profesionāla interese.

Savukārt, Vallerands (Vallerand, 1992), attiecībā uz motivāciju veidiem, to papildinājis ar t.s. a-motivāciju (angl. val. *a-motivation*), jeb ne-motivāciju, kas nozīmē, ka students nevar nosaukt motīvus, kāpēc studē, vai arī šie motīvi ir neskaidri un difūzi. Vairāki pētnieki gan norāda, ka ļoti grūti ārēji ir izšķirt, kura motivācija studentu virza, jebkura izvēle ir motivatoru kombinācijas rezultāts (Pervin, 2001), taču svarīgākā atšķirība var būt iekšējā vai ārējā motivācijas lokusā (ja motivators ir ārējs, tad tā vairāk būs ārēja motivācija) (Ralph, 1998),

Studiju izvēles motivācijas tēma ir bijusi saistoša arī Latvijas psihologiem un pētniekiem, kas pēc atkārtotiem pētījumiem izvirzīja šādus studiju izvēles motīvus: 1) ārējā motivācija (ieteikumi, rekomendācijas, ģimenes vērtības); 2) prestiža faktors (profesijas prestižs, akadēmiskās karjeras iespējas); 3) karjeras motivācija (karjeras iespējas, labi apmaksāts darbs, pieprasījums darba tirgū (Vanags, Voitkāne, Rašcevska, 2008), tomēr, izvērtējot šos motīvus, nevienu no tiem nevar klasificēt kā iekšēju indivīda motivāciju. Šmitiņa, balstoties uz pašnoteikšanās teoriju, uz šo pētījumu bāzes izveidoja studiju izvēles anketu ar 5 studiju izvēles faktoriem: 1) Interese izvēlētajā jomā; 2) Iespējas (darba, algas) un prestižs; 3) Ne-motivācija; 4) Atsauksmes un ieteikumi; 5) Ekonomiskie apsvērumi (reģiona un budžeta vietu pieejamība) (Smitiņa, 2010), tomēr ticis atzīmēts, ka ir nepieciešami tālāki pētījumi. Savukārt, pētnieki RTU un LU veiktajā pētījumā apkopojusi šādus aktuālos studiju uzsākšanas ārējos iemeslus - ģimenes tradīciju turpināšana; vecāku sapņu un cerību piepildīšana, pakļaujoties viņu spiedienam par obligātu studēšanu; sekošana tuvam draugam un iestāšanās, lai studētu kopā ar viņu. Kā iekšējas motivācijas iemesli izdalīti: vēlme kļūt par studentu, interese par attiecīgo darbības jomu, profesiju, vēlme kļūt patstāvīgam un aizbraukt prom no vecāku mājām (Baldiņš & Raževa, 2013).

Analizējot profesionālās jomas izvēles motivāciju, Orska (Orska, 2007) uzsver, ka nepiemērotai profesijas izvēlei pamatā ir 3 iemesli: nepietiekamas zināšanas par profesiju pasauli, nepietiekoša savu spēju un psiholoģisko īpatnību apzināšanās, kā arī zināšanu nepietiekamība par profesionālo piederību, jeb identitāti. Profesionālā identitāte tiek raksturota kā skaidrs un stabils viedoklis

par saviem mērķiem, interesēm, personību un talantiem (Holland, 1980), norādot, ka tieši stabila profesionālā identitāte ved uz piemērotu karjeras lēmumu veikšanu un pārliecību par savām spējām šos lēmumus izdarīt. Profesionālās identitātes jēdzienu, pēc Holanda uzskatiem, var attiecināt jau uz vidusskolēniem, koledžu un augstskolu studentiem. Profesionālā identitāte indivīdam dod pārliecību par sevi, darbošanos noteiktā veidā, kā arī liek viņam apzināties savas iespējas, potenciālu, resursus un ierobežojumus (Reybold, 2003, kā minēts Krabi, 2008).

Pētījumi par profesionālās identitātes un studiju izvēles motivācijas saistību pierāda, ka jauniešiem ar augstāku profesionālās identitātes līmeni biežāk ir raksturīgi studiju programmu izvēlēties, balstoties uz iekšējo motivāciju - noteicoša izvēlē ir bijusi interese par izvēlēto studiju jomu un vēlme šajā jomā darboties. Savukārt, jaunieši ar zemāku profesionālās identitātes līmeni, savus motīvus par studiju izvēli biežāk nevar nosaukt, viņiem raksturīga vairāk ne-motivācija un viņiem arī biežāk raksturīgas grūtības izglītības ceļa turpināšanā (Smitina 2010, Šmitiņa, 2011).

Personības iezīmes *Personality traits*

Lai pētītu personības iezīmes, šajā pētījumā tika izmantota Lielā Piecinieka (BigFive) aptauja (Benet – Martinez & John, 1998), kas balstīta uz Makreja un Kostas izstrādāto piecu faktoru modeli par piecām personības dimensijām: neirotizisms (*N-Neuroticism*), ekstraversija (*E-Extraversion*), labvēlīgums (*A-Agreeableness*), apzinīgums (*C-Conscientiousness*) un atvērtība pieredzei (*O-Openness*). Personības iezīmju faktori ir bipolāri, tātad, katrs faktors apkopo sevī abu polaritāšu iezīmes. Augsti neirotizisma (N) rādītāji norāda uz nedrošību, naidīgumu, trauksmi, depresiju, kautrīgumu, impulsivitāti, norūpēšanos; zemi – uz emocionālu noturību, mierīgumu, nesatricināmību. Augsti ekstraversijas (E) rādītāji liecina par aktivitāti, atvērtību, neatlaidību, sabiedriskumu, runīgumu, bet zemi (introversija) – par līdzsvarotību, rezervētību, neatkarību, arī vientulību. Augsti labvēlīguma (A) rādītāji norāda uz izpalīdzību, nesavtību, sirsnību, pieticību, piekāpību, sabiedriskumu; zemi - uz kritiskumu, nelaipnību, aizdomīgumu, naidīgumu, skeptiskumu. Augsts apzinīgums (C) raksturo indivīdu, kurš ir apzinīgs, kompetents, pašdisciplinēts, organizēts, bet zems apzinīgums norāda uz bezrūpību, bezatbildību, slinkumu, impulsivitāti. Indivīds ar augstu atvērtību pieredzei (O) ir neatkarīgs savos spriedumos, pievērš uzmanību iekšējām izjūtām, viņam ir dzīva iztēle, zinātkāre, bet, ja atvērtība pieredzei ir zema, tad indivīds ir konservatīvs, konvencionāls (McCrae & Costa, 1987; Costa & McCrae, 1992; McCrae et al., 2000).

Personības iezīmes būtiski ietekmē (lai gan nenosaka) praktiski visus dzīves aspektus: tādus kā garīgā veselība (Widiger & Trull, 1992), seksualitāte (Costa et al., 1992), reliģiozitāte (McCrae, 1999) un citas jomas. Pētījumi rāda, ka trīs no šiem faktoriem: neirotizisms, ekstraversija un apzinīgums ir īpaši saistīti ar darba pieredzi un karjeras panākumiem (Barrick & Mount, 1991; Barrick & Ryan, 2003, kā minēts Burke et al., 2006).

Personības iezīmes, kuras veido personības faktoros, tiek uzskatītas par stabilām visas dzīves garumā (Costa & McCrae, 1997) kā endogēnas dispozīcijas, kuras attīstās neatkarīgi no vides ietekmēm, pēc saviem iekšējiem likumiem (McCrae et al., 2000). Tomēr ir arī pētījumi, kas pauž viedokli, ka jaunībā personības iezīmes ir mazāk stabilas (Lee & Hotopf, 2005). Un viens no faktoriem, kas var ietekmēt iezīmju stabilitāti ir lomas, kuras indivīds pilda savas dzīves laikā un situācijās, kurās indivīds nonāk (Sheldon et al., 1997).

Latvijā pētījumi par psihologiem un psihoterapeitiem ir pašos pirmsākumos. Personības iezīmes psiholoģijas studentiem salīdzinājumā ar citu (ekonomikas un mākslas) specialitāšu studentiem tika apskatītas V. Perepjolkinas promocijas darba pētījumā (Perepjolkina, 2014). Izmantojot Latvijas personības aptauju, tika secināts, ka psiholoģijas studenti uzrāda augstākus ekstraversijas rādītājus kā ekonomikas studenti. Lai arī psihologu grupā visaugstākie rādītāji bija atvērtības pieredzei skalā, tomēr tie psiholoģijas studentiem bija zemāki kā mākslas programmu studentiem, bet augstāki kā ekonomikas studentiem. Apzinīguma rādītāji psiholoģijas studentu grupā bija augstāki kā mākslas studentu grupā, bet zemāki kā ekonomikas studentu grupā. Savukārt godīguma-pieticības skalas rādītāji psiholoģijas studentiem bija zemāki kā mākslas un ekonomikas studentiem.

Lai arī psihologa un psihoterapeita profesijas ir atšķirīgas profesijas, tomēr to darbības jomas un izglītība savos pamatos ir līdzīga, abas ir uzskatāmas par palīdzošajām profesijām, kas vērstas uz personisku sadarbību ar klientu, balstoties psiholoģiskās zināšanās un mijiedarbības kompetencēs. Tāpēc var pieņemt, ka šo profesiju pārstāvju personības iezīmes un profesionālā motivācija varētu būt līdzīgas. Līdz ar to būtiski ir atzīmēt vēl vienu doktora disertācijas ietvaros veikto pētījumu 2014. gadā (Čukurs, 2014), kur tika salīdzinātas psihoterapeitu un citu profesiju pārstāvju personības iezīmes un kreativitāte. Tika secināts, ka psihoterapeitiem ir augstāki kreativitātes rādītāji, augstāka atvērtība pieredzei un zemāka neirotizisma iezīme kā citu profesiju pārstāvjiem, bet pārējās personības iezīmēs nozīmīgas atšķirības netika konstatētas. Tas sakrīt arī ar citiem pētījumiem (Chapman et al., 2009).

Metode Method

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās 83 Latvijas Universitātes pirmā kursa studenti vecumā no 18-43 gadiem ($M = 23,8$, $SD = 6,83$). No tiem 60 sievietes un 23 vīrieši. Vīriešu grupa ir proporcionāli mazāka, bet šāds dzimumu sadalījums psiholoģijas studentu vidū ir tipisks; 63 respondenti izvēlējušies studijas profesionālā bakalaura studiju programmā, bet 20 bakalaura studiju programmā; 53 respondenti vidusskolu ir beiguši pēdējo 3 gadu laikā, 30 – pirms 5-20 gadiem.

Instrumenti

Demogrāfisko datu aptauja, kur tika noskaidrots studentu dzimums, vecums, laiks kopš vidusskolas pabeigšanas, izvēlētajā studiju programma.

BFI (Big Five Inventory, Benet – Martinez & John, 1998). I. Austera adaptētā versija latviešu valodā (Schmitt et al., 2007). Aptauja sastāv no 44 apgalvojumiem, kuri tiek vērtēti 5 punktu Likerta skalā gradācijā no “nemaz nepiekrītu” līdz “pilnībā piekrītu”.

Psiholoģijas studiju izvēles aptauja: veidota uz vairāku aptauju bāzes – *Career Commitment Measure* (Carson & Bedeian, 1994), Studiju izvēles motivācijas aptauja (Šmitiņa, 2011). Aptaujai ir vairākas apakšskalas, kas raksturo studiju izvēles motīvus, apmierinātību ar izvēlēto studiju jomu un paša respondenta vērtējumu par savu piemērotību profesijai un vēlēšanos nākotnē tajā strādāt. Atbildes tiek sniegtas skalā no 1-5 vai 1-10, kur augstāks vērtējums norāda uz augstāku motīva nozīmīgumu un apmierinātību ar savu izvēli. Aptaujai ir šādas apakšskalas:

- *Studiju izvēles motīvi*: Prestižs (karjeras, algas iespējas, profesijas prestižs); Interese (nopietna, ilgstoša interese, interesanti priekšmeti); Ieteikumi (vecāku, draugu, skolotāju ieteikumi); Vēlme palīdzēt (palīdzēt citiem, izprast citus); “Nemotivācija” (nevar pateikt, kāpēc grib mācīties, nav svarīgi, ko mācīties, nevēlēšanās strādāt pēc skolas);
- *Apmierinātība ar izvēlēto studiju jomu*: pārlicība par izvēli (apmierināts ar izvēli, izvēle atbilst interesēm, spējām, saredz savu tālāko karjeru). Bažas par profesiju (nezina, vai nebūs par grūtu, vai pareizā izvēle, vai piemērots).

Respondenta novērtējums (skalā no 1-10) par savu piemērotību profesijai un vēlēšanos nākotnē strādāt izvēlētajā profesijā.

Rezultāti Results

Izmantotās aptaujas uzrāda labu un pieņemamu iekšējo saskaņotību lielākajā daļā apakšskalu, tomēr skalās, kur Kronbaha alfa ir zem 0,70, iegūtie rezultāti jāinterpretē piesardzīgi (skat. 1. tabulu).

1.tab. Psiholoģijas studiju izvēli nosakošo faktoru un personības iezīmju aprakstošās statistikas rādītāji (N = 83)

Table 1 *Descriptive statistics of psychology student's study choice motivations and personality traits*

		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Kronbaha alfa</i>	<i>Atbilstība normālsadalījumam**</i>
Motivējošie faktori	Prestižs	2,65	0,76	0,64	1,10*
	Interese	4,38	0,61	0,57	1,94
	Ieteikumi	2,43	0,98	0,51	1,12*
	Vēlme palīdzēt	4,29	0,68	0,62	1,40
	„Nemotivācija”	1,79	0,77	0,70	1,72
Izvēle	Pārlicība par izvēli	4,15	0,56	0,87	1,25*
	Bažas par profesiju	2,21	0,59	0,58	0,99*
Vērtējums par	Piemērotību profesijai	8,05	1,41	--	2,01
	Vēlēšanos strādāt profesijā	8,12	1,72	--	1,94
Personības iezīmes	Atvērtība	3,66	0,42	0,69	0,99*
	Apzinīgums	3,48	0,52	0,83	0,61*
	Ekstraversija	3,30	0,68	0,88	1,09*
	Labvēlīgums	3,66	0,54	0,72	0,70*
	Neirotisms	2,92	0,75	0,85	0,81*

*p>0,05

**Kolmogorova- Smirnova tests

Kā būtiskākie psiholoģijas studiju uzsākšanu motivējošie faktori ir interese par psiholoģiju un vēlme palīdzēt (skat. 1. tabulu). Respondenti uzrāda arī samērā augstus rezultātus pārlicinātībā par savu personisko piemērotību profesijai un vēlmi strādāt psihologa profesijā. No personības iezīmēm psiholoģijas studentiem visvairāk ir izteiktas atvērtība un labvēlīgums, bet vismazāk - neirotisms.

Atbildot uz pētījuma jautājumu par personības iezīmju saistību ar profesijas izvēli nosakošajiem faktoriem (skat. 2.tabulu) pēc Spīrmena korelāciju analīzes (jo daļā skalu rezultāti neatbilst normālsadalījumam), var secināt, ka, jo augstāka atvērtība pieredzei, jo vairāk studiju izvēli nosaka interese ($r = 0,29, p < 0,05$) un jaunieši ir pārliecinātāki par to, ka ir izvēlējušies pareizo profesiju ($r = 0,32, p < 0,01$). Personības iezīme apzinīgums ir pozitīvi saistīta ar vēlmi palīdzēt ($r = 0,26, p < 0,05$) kā studiju izvēli nosakošu faktoru. Jo augstāki ekstraversijas rādītāji, jo studenti ir pārliecinātāki par profesijas izvēli ($r = 0,25, p < 0,05$) un uzskata sevi par piemērotākiem profesijai ($r = 0,28, p < 0,05$). Jo augstāki ir labvēlīguma rādītāji, jo vairāk vēlme palīdzēt ($r = 0,25, p < 0,05$) studentus motivē studēt psiholoģiju. Studenti ar augstākiem neirotisma rādītājiem ir arī vairāk nobažījušies par profesijas izvēli ($r = 0,31, p < 0,01$).

2.tab. Psiholoģijas studentu personības iezīmju saistība ar profesijas izvēli nosakošajiem faktoriem (Spīrmena korelācijas koeficients, $N = 83$)

Table 2 Correlations between psychology student's personality traits and their study choice motivations (Spearman correlation)

	Atvērtība	Apzinīgums	Ekstraversija	Labvēlīgums	Neirotisms
Prestižs	0,10	-0,03	0,03	0,07	0,03
Interese	0,29**	0,10	0,14	0,19	0,04
Ieteikumi	-0,17	0,01	-0,07	0,05	0,06
Vēlme palīdzēt	0,16	0,26*	0,03	0,25*	0,17
“Nemotivācija”	-0,07	-0,08	-0,14	-0,03	0,18
Pārliecība par profesijas izvēli	0,32**	0,21	0,25*	0,11	-0,10
Bažas par profesijas izvēli	-0,03	-0,04	-0,07	-0,09	0,31**
Priekšstats par piemērotību profesijai	0,16	0,17	0,28*	0,07	-0,19
Vēlēšanās strādāt profesijā	0,00	-0,17	0,10	-0,01	-0,07

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Lai izprastu studiju izvēles motivāciju, svarīgi ir apskatīt arī atšķirības (ar t-Stjudenta testa palīdzību, jo viena grupa ir neliela) tiem studentiem, kas izvēlas profesionālā vai akadēmiskā bakalaura studijas (skat. 3. tabulu). Profesionālās programmas studenti, salīdzinājumā ar akadēmiskās programmas studentiem, izvēloties psiholoģijas studijas vairāk vadās pēc prestiža apsvērumiem ($t = 2,14, p < 0,05$), vēlmes palīdzēt ($t = 2,13, p < 0,05$), ir pārliecinātāki par savu profesijas izvēli ($t = 3,82, p < 0,05$). Profesionālās programmas studenti arī novērtē savu profesionālo piemērotību profesijai ($t = 2,42, p < 0,05$) un vēlmi strādāt profesijā ($t = 4,15, p < 0,05$) nozīmīgi augstāk kā akadēmiskās programmas studenti.

3.tab. Studiju izvēli nosakošo faktoru atšķirības profesionālās un akadēmiskās programmas studentiem

Table 3 Differences in study choice motivation of academic and professional psychology study programmes students

		Prof. (n = 63)		Akad. (n = 20)		t
		M	SD	M	SD	
Motivējošie faktori	Prestižs	2,75	0,72	2,34	0,82	2,14*
	Interese	4,39	0,60	4,33	0,65	0,37
	Ieteikumi	2,52	0,99	2,13	0,90	1,60
	Vēlme palīdzēt	4,38	0,54	4,02	0,98	2,13*
Izvēle	“Nemotivācija”	1,72	0,67	2,03	1,03	-1,55
	Pārliecība par izvēli	4,27	0,45	3,76	0,70	3,82*
	Bažas par profesijas izvēli	2,26	0,58	2,06	0,61	1,31
Vērtējums par	Piemērotību profesijai	8,25	1,16	7,40	1,90	2,42*
	Vēlēšanos strādāt profesijā	8,52	1,32	6,85	2,21	4,15*

* $p < 0,05$

Diskusija Discussion

Pētījuma ietvaros bija svarīgi noskaidrot, kas motivē jauniešus izvēlēties psiholoģijas studijas. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka būtiskākie jauniešu psiholoģijas studiju izvēli motivējošie faktori ir nopietna interese par šo profesiju un vēlme palīdzēt. Jaunie psiholoģijas studenti ir pārliecināti, ka ir piemēroti psihologa profesijai un vēlas nākotnē tajā strādāt. Profesijas prestižs vai citu ieteikumi kā motivējoši faktori tiek minēti salīdzinoši mazāk, arī bažas par profesijas izvēli uzrāda tikai daži respondenti. Līdz ar to var secināt, ka šo izvēli vairāk nosaka iekšēji, nevis ārēji motīvi. Var pieņemt, ka šiem jauniešiem ir jau izveidojusies sava profesionālā identitāte, jo, kā min Holands (Holland, 1980), tad tieši stabila profesionālā identitāte, kas attīstās jau vidusskolas vecumā, ir pamats labiem karjeras lēmumiem. Tas sasaucas ar citiem Latvijā veiktiem pētījumiem par to, ka jauniešiem ar augstāku profesionālās identitātes līmeni biežāk ir raksturīgi studiju programmu izvēlēties, balstoties uz iekšējo motivāciju (Smitiņa, 2010, Šmitiņa, 2011).

Salīdzinot studentus, kas ir izvēlējušies profesionālo vai akadēmisko programmu, arī var izdarīt pieņēmumu par to, ka profesionālās programmas studentiem ir spēcīgāka profesionālā identitāte, kas izpaužas kā lielāka pārliecinātība par to, ka izdarītā izvēle ir bijusi pareiza, ka jaunietis ir piemērots psihologa profesijai un vēlas tajā strādāt. Akadēmiskās programmas studenti, iespējams, vēl nav izdarījuši tik skaidru izvēli par to, vai psihologa profesija būs

viņu aicinājums un vai viņi vēlēšies tajā attīstīt savu karjeru. Iespēja jauniešiem izvēlēties starp divām studiju programmām ar akadēmisku un profesionālu ievirzi (un arī tās mainīt studiju procesā) ir pierādījusi sevi kā lietderīgu gan tiem, kas jau ir izveidojuši savu kā topošā psihologa identitāti, gan tiem, kas joprojām ir savas profesionālās identitātes meklējumos.

Apskatot to, kā jauniešu personības iezīmes ir saistītas ar psiholoģijas studiju izvēles motīviem, redzam, ka tiem jauniešiem, kas ir pārliecinātāki par savu profesijas izvēli un uzrāda noturīgu interesi par psiholoģiju, ir augstāki atvērtības kā personības iezīmes rādītāji un otrādi. Atvērtība, savukārt, norāda uz to, ka indivīds vairāk vadās pēc savām iekšējām izjūtām, ir zinātkārs. Šī personības iezīme kā psihologa (arī psihoterapeita) profesiju raksturojoša tiek minēta arī citos pētījumos (Perepjolkina, 2014, Čukurs, 2014; Chapman et al., 2009). Kā būtisku studiju izvēles nosacījumu jāmin jauniešu izteiktā vēlme palīdzēt, kas ir cieši saistīta ar tādām personības iezīmēm kā apzinīgums (organizēts, apzinīgs, atbildīgs) un labvēlīgums (izpalīdzīgs, nesavtīgs, sirsnīgs) kas abas ir ļoti nozīmīgas psihologa profesijas raksturojumam. Lai arī vēlme palīdzēt ir uzskatāma par savā ziņā stereotipisku pieņēmumu par psihologa profesijas būtību, tā ir apzinīgus un labvēlīgus jauniešus motivējoša izvēlēties šo profesiju.

Jo studenti uzrāda augstāku pārliecinātību par to, ka ir izdarījuši pareizu profesijas izvēli un uzskata sevi par piemērotākiem profesijai, jo augstāki ekstraversijas kā personības iezīmes rādītāji un otrādi. Var pieņemt, ka ekstraversija palīdz būt pārliecinātākam par sevi kopumā un šī pārliecība izpaužas arī profesijas izvēlē.

No visām personības iezīmēm neirotizmam ir viszemākie rādītāji, un arī citos pētījumos tiek atzīmēts, ka psihologiem, psihoterapeitiem ir zemāki neirotizma rādītāji kā citu profesiju pārstāvjiem (Čukurs, 2014; Chapman et al., 2009). Tie studenti, kam ir augstāki neirotizma rādītāji, ir arī vairāk nobažījušies par profesijas izvēli un otrādi. Šajā gadījumā ir grūti spriest, vai bažas ir daļa no neirotizmam raksturīgas uzvedības vai arī studenti apzinās tās grūtības, ko neirotizms kā iezīme varētu radīt šajā profesijā.

Šis pētījums sniedz tikai nelielu ieskatu psihologa profesijas izvēles motivācijā un ir uzskatāms par pilotpētījumu tālākiem pētījumiem. Par šī pētījuma ierobežojumiem var uzskatīt vēl nepilnīgi izveidotu studiju motivācijas noteikšanas aptauju, ir nepieciešams uzlabot vairāku apgalvojumu formulējumus, lai paaugstinātu aptaujas iekšējo saskaņotību. Tas arī ir viens no tālākajiem uzdevumiem šī pētījuma turpināšanai. Pētāmā izlase ir tikai vienas augstskolas studenti, noteikti nākotnē būtu vērtīgi šādu pētījumu veikt, aptverot visas augstskolas Latvijā, kas sagatavo psihologus.

Turpinot pētījumus šajā jomā, būtu svarīgi veikt gan salīdzinošus pētījumus ar citām profesiju grupām, gan arī plašas iespējas analīzei pavērtu longitūdināli

pētījumi studiju laikā un pēc studijām. Šādi pētījumi palīdzētu kļiedēt sabiedrībā pastāvošos mītus par psihologa profesiju, dotu iespēju veidot profesionālās piemērotības noteikšanas instrumentus, kā arī mērķtiecīgāk strādāt pie studentu atlases profesionālajās programmās.

Secinājumi **Conclusions**

1. Būtiskākie motivējošie faktori psiholoģijas jomā studēt uzsākošajiem ir interese par psiholoģiju un vēlme palīdzēt, kas ir saistāmi ar iekšējiem izvēles motivatoriem.
2. Pētījuma respondenti uzrāda samērā augstus rezultātus pārliecinātībā par savu personisko piemērotību un vēlmi strādāt psihologa profesijā. Tas ir nozīmīgāk profesionālajā programmā studējošajiem.
3. Personības iezīmes ir loģiski saistītas ar profesijas izvēles motīviem, piemēram, labvēlīgums, apzinīgums ir pozitīvi saistīts ar vēlmi palīdzēt, ekstraversija - ar izjūtu par piemērotību profesijai, neirotisms – ar bažām par profesijas izvēli.
4. Profesionālajā grupā studējošajiem (salīdzinājumā ar akadēmisko grupu) ir svarīgāka vēlme palīdzēt un prestiža apsvērumi, viņi ir pārliecinātāki par savu izvēli, jūtas piemērotāki profesijai un uzrāda lielāku vēlēšanos tajā strādāt.

Summary

Interest in psychology studies in Latvia is high, students are able to choose psychology studies from five higher education institutions in Latvia. Although this interest is stable, there is relatively little research on the motivators of psychology as a major choice available (Apati, et al., 2011). Many students are starting their studies, but do not work as psychologists or in psychology field later. And many students start but do not finish their studies. Previous research shows that students with low study motivation leave studies more often. The more students are choosing studies considering external motives (like recommendations from parents) the weaker their later professional sense of identity (Šmitiņa, 2010).

An important factor for a successful run in the chosen profession is also individual's personality compliance with the specific criteria for the profession.

Research in Latvia shows that psychology students has higher Extraversion rates than economic students and higher Conscientiousness than art students (Perepjolkina, 2014).

Therefore, it is important to understand the psychology studies motivation which can be affected both by economical (need for profession in labor market, prospective salaries etc.) and personal (skills, talents, interest, personality traits) factors.

The sample consisted of 83 first course academic and professional psychology program students from University of Latvia, aged 18-43. Research instruments: 1) Demographic survey; 2) BFI (*Big Five Inventory*, Benet – Martinez & John, 1998), adapted version in Latvian (Austers, 2007); 3) The assessment of psychology studies motivation (questionnaire).

Research showed that the most important motivating factors for psychology studies in this sample was interest in psychology and the desire to help. These could be related to internal motivators. Psychology students in professional program showed higher willingness to work in profession and was surer this profession is suitable to them than students in academic program. Personality traits were logically related to the choice of profession motives: Agreeableness and Conscientiousness were positively correlated with the desire to help, Extroversion with a sense of capability for the profession, Neuroticism - with an uncertainty about the right profession choice. It would be important to continue this research by comparing psychology students with other profession groups and longitudinal research during and after studies could also offer ample opportunities for the analysis.

Izmantotās literatūras saraksts *References*

- Apat, D., Christophers, L., Van der Kooji, C., Lowndes, T., McCagh, H., Omapuasha, D., & Wyatt, A. (2011). *Why students choose to study psychology and their level of satisfaction with the course*. Downloaded from: <http://www.murdoch.edu.au/School-of-Psychology-and-Exercise-Science/Research/Psychology-Research/Why-students-choose-to-study-psychology/>
- Baldiņš, A., Raževa A. (2013). *LU un RTU studentu studiju motivācija*. Skatīts: 27.01.2016. Pieejams: <https://ortus.rtu.lv/science>
- Barrick, M.R., & Mount, M.K. (1991). The Big Five personality dimensions and job performance: A metaanalysis. *Personnel Psychology, 44*, 1-26.
- Barrick, M.R., & Ryan, A.M. (2003). *Personality and work: Reconsidering the role of personality in organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Benet-Martines, V., & John, O.P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 729-750.
- Burke, R.J., Matthiesen, S.B., & Pallesen, S. (2006). Personality correlates of workaholism. *Personality and Individual Differences, 40*, 1223-1233.
- Carson, K. D. and Bedeian, A. G. (1994). Career commitment: Construction of a measure and examination of its psychometric properties. *Journal of Vocational Behavior, 44*, 237-262.
- Chapman, B.P., Talbot, N., Tatman, A.W., & Britton, B.C. (2009). Personality traits and the working alliance in psychotherapy trainees: an organizing role for the five factor model? *Journal of Social and Clinical Psychology, 28*(5), 577-596.
- Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI). *Professional Manual*. Psychological assessment Resources, Inc.
- Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1997). Longitudinal stability of adult personality. In R. Hogan, J.A. Johnson, & S.R. Briggs (Eds.), *Handbook of personality psychology* (pp.269-290). San Diego: Academic Press
- Costa, P.T., Fagan, P.J., Piedmont, R.L., Ponticas, Y., & Wise, T. (1992). The five-factor model of personality and sexual functioning in outpatient men and women. *Psychiatric Medicine, 10*, 199- 215.
- Čukurs, E. (2014). *Psihoterapeitu kreativitātes un personības iezīmju saistība ar psihoterapeitu klientu simptomu izmaiņām*. Promocijas darbs, LU, nepublicēts materiāls.

- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). *Self determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well being*. New York: Plenum.
- Holland, J.L., Daiger, D.C., & Power, P.G. (1980). *My Vocational Situation*. Palo Alto, CA, Consulting Psychologists Pres.
- Klimov, E.A. (1996). *Psihologija profesionaljnovo samoopredelenija*, Rostov: Fenikss
- Krabi, K. (2008). Perspectives on Professional Identity. In Isley, P, Karing, J., Kerulis, M. (Eds.) *Research, Planning and Policy: Emerging Trend in Baltic and Nordic Lifelong Learning* (pp. 247-258). Juvenes print, Tampere, Finland.
- Lee, W., & Hotopf, M. (2005). Personality variation and age: trait instabilitu or measurement unreliability? *Personality and Individual Differences*, 38(4), 883-890.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. Jr. (1987). Validation of the five-factor model across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. Jr., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hrebrikova, M., Avia, M.D., Sanz, J., Sanchez-Bernardos, M. L., Kusdil, M.E., Woodfield, R., Saunders, P.T., & Smith, P.B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and lifespan development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 173-186.
- Orska, R. (2007). Profesionālās karjeras starta apstākļu izvēle pēc obligātās izglītības ieguves. *Sabiedrība, Integrācija, Izglītība. Rēzekne*, 238-244.
- Perepjolkina, V. (2014). *Daudzdimensionālas personības aptaujas izstrāde un validizācija Latvijas pieaugušo izlasē*. Promocijas darbs, LU, nepublicēts materiāls.
- Pervin, L. A. (2001). A dynamic systems approach to personality. *European Psychology* 6, 172-176
- Ralph, E.G. (1998). *Motivating Teaching in Higher Education: A Manual for Faculty Development*. Stillwater, Ok: New Forums Press, Inc, 125-127.
- Schapiro, S.R & Livingston, J.A. (2000). Dynamic self-regulation: The driving force behind academic achievement. *Innovative Higher Education*, 25, 23-35.
- Schmitt, P. D., Allik, J., McCrae, R. R., Benet-Martinez, V., Alcalay, L., Ault, L., Austers, I. et al. (2007). The Geographic Distribution of Big Five Personality Traits: Patterns and Profiles of Human Self-Description Across 56 Nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 173 – 212.
- Sheldon, K.M., Ryan, R.M., Rawsthorne, L.J., & Ilardi, B. (1997). Trait self and true self: Cross-role variation in the Big-Five personality traits and its relations with psychological authenticity and subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1380- 1393.
- Smitina, A. (2010). The link between vocational identity, study choice motivation and satisfaction with studies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1140-1145.
- Šmitiņa A. (2011). *Studentu atbalsts pilnveidošanas iespējas studiju pārtraukšanas samazināšanai Latvijas augstākās izglītības iestādēs*. Doktora disertācija. Pieejama <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5091>
- Vallerand, R. J. (2002). Toward a hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press, 271-360.
- Vanags, M, Voitkane, S., Rascevska, M. (2008). Psychometric properties of Motivation for Choice of Study Program Inventory. *Material from presentation from XXIX International Congress of Psychology, Berlin, Germany (20-25 jūl, 2008)*.
- Widiger, T.A., & Trull, T.J. (1992). Personality and psychopathology: An application of the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 60, 363-393.